

УДК 347.998.85 (043.3)

Микола КУРКО

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційно-
го, міжнародного та адміністратив-
ного права Прикарпатського
національного університету
ім. Василя Стефаника

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Стаття розкриває аспекти становлення і розвитку вищої освіти в Україні, шляхи просування демократичних і гуманістичних ідеалів та цінностей, міжнародних норм і стандартів для наукового обґрунтування та формування шляхів підвищення ефективності набуття якісної вітчизняної освіти.

The article reveals aspects of the formation and development of higher education in Ukraine through the promotion of democratic and humanistic ideals and values and international norms and standards for analysis of, scientific study and the formation of increasing efficiency of acquiring quality of national education.

Ключові слова: освіта, якість, інтеграція, професіоналізм, розвиток, вищий навчальний заклад.

Keywords: education, conception, integration, professionalism, development, educational establishment.

В останні роки як у науковій літературі, так і в засобах масової інформації все частіше ведуться дискусії щодо зниження ефективності вітчизняної системи вищої освіти. Приєднання України до Болонського процесу зобов'язує державне управління країни, в першу чергу, завершити модернізацію та реформування вищої освіти і надалі здійснювати освітні послуги з урахуванням європейських норм і стандартів. Одночасно слід пам'ятати, що поліпшити діючу систему вищої освіти, лише частково модернізуючи окремі її підрозділи, застосовуючи вибіркові методи й технології, без кардинальних змін самої системи неможливо.

Закон України "Про вищу освіту" поняття "вища освіта" регламентує як рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації [2].

Досконалість і повнота законодавчої бази у сфері освіти є першою необхідною умовою як формування та реалізації самої державної освітньої політики, так і забезпечення можливості ефективного функціонування системи вищої освіти. Аналіз нормативно-правових актів про вищу освіту свідчить, що при всій прогресивності нормативно-правових документів, прийнятих в останні роки й спрямованих на розвиток вищої школи, для них все ще характерна суперечливість, неоднозначність тлумачення, неконтрольованість виконання низки положень. Освітня державна політика щодо модернізації системи вищої освіти у контексті Болонського процесу буде ефективною тільки тоді, коли чинне законодавство розроблятиметься у контексті європейської інтеграції. Тому вирішення цих проблем потребує внесення суттєвих змін до нормативно-правових актів або розробки та прийняття нового Закону "Про вищу освіту", а також поглибленого аналізу відповідності законодавства України в галузях освіти і науки, інноваційного розвитку міжнародним стандартам, прийнятих у розвинутих країнах світу.

Якість освіти є найважливішим критерієм роботи університету. Приймаючи на роботу фахівця, роботодавець повинен бути впевнений, що новий працівник підготовлений на належному рівні. Якщо роботодавець матиме претензії до рівня підготовки фахівця, то може постраждати імідж вищого навчального закладу [3, с. 34].

Сьогодні вищі навчальні заклади країни приймають на навчання 70 % випускників шкіл. За прогнозами європейських експертів, для надання якісної освіти Україні достатньо мати 40-50 вищих навчальних закладів зі статусом автономної діяльності.

Саме тому протягом декількох останніх років основна дискусія щодо подальшої долі вищої освіти України точиться навколо проблеми надання автономії вищим навчальним закладам. Ця проблема – центральна для реформування всієї системи вищої освіти

України. Адже вища освіта є інноваційною галуззю, котра за своєю природою потребує розмаїття поглядів і підходів до проведення досліджень, викладання і управління. Централізована, авторитарна система, що існує в українській вищій освіті, за своєю природою, не є сумісною з таким розмаїттям і, у певному розумінні, не є сумісною з самою вищою освітою. Інший недолік авторитаризму полягає у тому, що він як неринковий механізм неспроможний швидко реагувати на зміни в потребах ринку праці.

З цього приводу Болонська декларація зазначає: "університети та інші інституції вищої освіти можуть зробити вибір на користь того, щоб бути учасниками, а не об'єктами цього процесу істотних змін. Зокрема, вони можуть скласти свої навчальні плани згідно з особливостями пост-Болонського середовища, яке нині формується, при цьому, включаючи курси бакалаврського рівня у системи, в котрих їх традиційно не було, а також створюючи курси магістерського рівня для задоволення потреб мобільних студентів після-бакалаврського рівня зі всього світу...".

Однією з найважливіших ознак автономності вищого навчального закладу є навчання студентів за навчальними планами, затвердженими університетом. Також подоланню авторитаризму в українській системі вищої освіти істотно допомогло б обмеження змісту державного і галузевих стандартів вищої освіти, зокрема, через встановлення більш загальних вимог до освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти.

Закон України "Про вищу освіту" від 17.01.2002 р. передбачає такі освітньо-кваліфікаційні рівні вищої освіти:

1. Молодший спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула неповну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для здійснення виробничих функцій певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Особам, які завершили навчання в акредитованому вищому професійному училищі, центрі професійно-технічної освіти, може присвоюватись освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за відповідним напрямом (спеціальністю), з якого також

здійснюється підготовка робітників високого рівня кваліфікації.

Особи, які мають базову загальну середню освіту, можуть одночасно навчатися за освітньо-професійною програмою підготовки молодшого спеціаліста і здобувати повну загальну середню освіту.

2. Бакалавр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу освіту, фундаментальні і спеціальні уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці (діяльності), достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра може здійснюватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Особи, які в період навчання за освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра у вищих навчальних закладах другого – четвертого рівнів акредитації припинили подальше навчання, мають право за індивідуальною програмою здобути освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за однією із спеціальностей, відповідних напряму підготовки бакалавра, у тому самому або іншому акредитованому вищому навчальному закладі.

3. Спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

4. Магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня магістра може здійснюватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста.

Особи, які в період навчання за освітньо-професійною програ-

мою підготовки магістра припинили подальше навчання, мають право за індивідуальною програмою здобути освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста за такою ж або спорідненою спеціальністю у тому самому або іншому акредитованому вищому навчальному закладі.

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліста та магістра медичного та ветеринарно-медичного спрямувань може здійснюватися на основі повної загальної середньої освіти [2].

Коли вищі навчальні заклади отримують право розробляти освітньо-професійні програми підготовки, тоді система вищої освіти стане чеснішою, адже не потрібно буде удавати, що усі ліцензовані і акредитовані вищі навчальні заклади, скеровані Міністерством і стандартами освіти, надають освітні послуги однакової якості, і ціна будь-якого диплому "державного зразка" принципово не залежить від того, який саме заклад закінчила особа.

Задля зближення системи української вищої освіти з Болонською моделлю, Міністерство освіти і науки України рекомендувало всім навчальним закладам III-IV рівнів акредитації перейти на кредитно-модульну систему організації навчального процесу. У наказі МОН "Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу" № 774 від 30.12.2005 р. зазначається, що у вищому навчальному закладі, де впроваджується кредитно-модульна система організації навчального процесу, необхідно: розробити навчально-методичне забезпечення підготовки фахівців за кредитно-модульною системою організації навчального процесу: навчальні плани підготовки фахівців з врахуванням вимог ECTS; програми навчальних дисциплін з урахуванням особливостей кредитно-модульної системи; інформаційно-дидактичне забезпечення всі елементів навчального плану. Особливої уваги необхідно приділити методичному забезпеченню організації самостійної роботи та виконанню індивідуальних завдань студента. Запровадити індивідуальний навчальний план студента з метою забезпечення гнучкості навчання. Забезпечити ширше запровадження сучасних інтерактивних технологій навчання поряд з традиційними формами організації навчання у вищому навчальному закладі (лекції, семінарські, практичні та лабораторні заняття). Їх використання спрямовувати

на досягнення майбутніми фахівцями компетентностей, адаптованих до вимог ринку праці. Створити систему внутрішнього моніторингу якості підготовки фахівців. Впроваджувати різні форми співпраці з вітчизняними та зарубіжними вищими навчальними закладами з метою сприяння мобільності студентів, викладачів, наукових працівників, адміністраторів. У Рекомендаціях щодо структури залікового кредиту та порядку оцінювання навчальних досягнень студентів, затверджених цим самим наказом, надаються визначення залікового кредиту, модуля, змістового модуля; відзначено також, що обсяг аудиторної роботи не повинен перевищувати 50 відсотків залікового кредиту, орієнтовні обсяги самостійної та індивідуальної роботи можуть становити по 25 відсотків. Обсяг аудиторної роботи не повинен перевищувати 50 відсотків залікового кредиту, орієнтовні обсяги самостійної та індивідуальної роботи можуть становити по 25 відсотків. Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни повинна визначатися як середньозважена результатів засвоєння окремих залікових модулів.

Справді, згідно з Болонською моделлю, вищі навчальні заклади мають використовувати кредитну систему вимірювання обсягу навчального навантаження, разом з цим, слід мати на увазі, що про кредитно-модульну систему організації навчального процесу у документах Болонського процесу не йдеться. Автор підтримує тих науковців, які стверджують, що кредитна система, як система виміру навчального навантаження, та кредитно-модульна система організації навчального процесу – зовсім різні речі. Якщо кредитно-модульна система організації навчального процесу потребує докорінної перебудови організаційних засад навчання, то кредитна система оцінювання трудомісткості навчання може існувати і в межах традиційної лекційно-семінарської системи організації навчального процесу.

Однак, досвід використання кредитно-модульної системи організації навчального процесу в Україні показав, що вона не спрощує, а ускладнює навчальний процес, бюрократизуючи його. Для наближення до Болонської моделі вищої освіти українському МОН варто було б просто відмовитись від директив і, навіть, від рекомендацій вищим навчальним закладам використовувати ту чи іншу

систему організації навчального процесу.

Будь-яка міністерська турбота про навчально-методичне і інформаційно-дидактичне забезпечення, обсяги аудиторної, самостійної та індивідуальної роботи студентів і способи визначення підсумкових оцінок з навчальних дисциплін буде лише віддаляти нашу систему вищої освіти від Болонської моделі. Хоча Міністерство, звичайно, відіграє і повинно відігравати важливу роль у приведенні у відповідність до Болонської моделі таких формальних особливостей нашої вищої освіти як оформлення додатків до дипломів (з вимогою виставляти підсумкові оцінки за шкалою ECTS, поряд з оцінками за національною шкалою) тощо.

Освітня діяльність на території України здійснюється вищими навчальними закладами на підставі ліцензій, які видаються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Обов'язковою умовою видачі ліцензії університетам є наявність у них необхідної матеріально-технічної, науково-методичної та інформаційної бази, бібліотеки, науково-педагогічних кадрів за нормативами, що встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки. Разом з тим підсумкові екзамени приймають Державні екзаменаційні комісії, голови яких затверджуються Міністерством.

Також треба звернути увагу на наявність механізму акредитації вищого навчального закладу. Акредитація – це підтвердження певного рівня якості освітніх послуг, а також їхньої відповідності потребам окремих професійних галузей у країні. Саме вона є підставою для продовження терміну дії ліцензії. За результатами акредитації напрямів, спеціальностей та вищих навчальних закладів видаються сертифікати у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Але чи є акредитація гарантією високої якості освіти? Адже відомо, що багато акредитованих університетів випускають дуже слабких спеціалістів, бакалаврів, магістрів.

Ще один нелогічний факт в системі вищої освіти полягає в дипломах "державного зразка", положення про які регламентує Закон України "Про вищу освіту". Даний механізм видання диплому є нічим іншим як інструментом, що забезпечує залежність вищих навчальних закладів від Міністерства освіти і науки, адже дип-

ломи видаються саме Міністерством, а не ліцензованим і акредитованим університетом.

Якщо дотримуватись принципу автономності вищих навчальних закладів, тоді рішення щодо умов прийому на навчання для здобуття вищої освіти також повинні прийматися самими університетами.

Також слід дещо сказати про професорсько-викладацький склад вищих навчальних закладів. Отримати професорську посаду у престижному європейському університеті можна, лише маючи декілька публікацій в авторитетних міжнародних фахових журналах. В Україні на викладацькі посади можуть претендувати особи, що мають опубліковані статті у журналах, визнаних фаховими Вищою атестаційною комісією України. Доктор наук України без публікацій у міжнародних фахових журналах серйозно претендувати на викладацьку роботу в європейському університеті не зможе. Отже, і за цією категорією українська система вищої освіти, фактично, виключена зі світової системи освіти.

Список використаних джерел

1. Кремень В. Г., Николаенко С. М. Вища освіта в Україні / В. Г. Кремень, С. М. Николаенко та ін. – К. : Знання, 2005. – 327 с.
2. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 20. – С. 134.
3. Дуженков В. Д. Проблеми інтеграції української освіти в європейський простір / В. Д. Дуженков // Болонський процес: реалізація положень Болонської декларації в системі вищої освіти України. – К. : МАУП, 2006. – С. 32–38.
4. Єгуровський М. Вища освіта України: реалії, тенденції, перспективи розвитку / М. Єгуровський. – К., 1996. – 252.

Стаття надійшла 02.03.2010.